

Revoluční vlna islamismu: dvě filozofické interpretace¹¹³

Na jaře roku 1947 se egyptský hodinář, učitel a náboženský aktivista s početným čtenářstvem Hasan al-Banná obrátil na egyptského krále Farúka s kritikou egyptských institucí, nazvanou „Ke světlu“. Předložil zde islámskou alternativu vůči sekulárnímu národnímu státu. Okázale uhlazeným, ale ambicemi prodchnutým jazykem tu načrtl zásady a cíle egyptské Asociace muslimských bratří (obecně známé pod názvem Muslimské bratrstvo), organizace, kterou sám založil roku 1928 s cílem potírat domněle ponižující účinky cizího vlivu a sekulárního životního stylu.

Ze skromných počátků, kdy se jednalo o neformální společenství zbožných muslimů, pobouřených britskou nadvládou nad pásmem podél Suezského průplavu, se Muslimské bratrstvo rozrostlo v celonárodní, sociálně i politicky aktivní síť s desetitisíci členů, buňkami ve všech egyptských městech a efektivní propagandistickou sítí, která distribuovala vlastní komentáře Bratrstva k aktuálním událostem. Asociace si v regionálním měřítku vydobyla respekt podporou neúspěšného arabského povstání, jež v letech 1937–1939 probíhalo v britském mandátu pro Palestinu proti Britům i sionistům. Současně na sebe Bratrstvo přivolalo pozornost egyptských úřadů.¹¹⁴

Ačkoli měl al-Banná zakázáno přímo se účastnit egyptské politiky, patřil v zemi mezi vůbec nejvlivnější politické osobnosti a nyní se pokusil obhájit vizi Muslimského bratrstva zveřejněním otevřeného dopisu egyptskému panovníkovi. V žalu nad tím, jak Egypt i celý region

113/ Nejsem kompetentní probírat hlavní články nauk a náboženských uskupení, jejichž vášnivě snahy stojí za současnými transformacemi muslimského světa. Mnoho muslimů – a v řadě zemí se jedná o většinu – dospělo k méně konfrontačním a výrazněji pluralistickým interpretacím své víry, než jaké představíme na následujících stránkách. Referované názory však dnes mají podstatný a často rozhodující vliv na směřování mnoha klíčových středovýchodních států a takřka všech nestátních organizací. Jde v nich o deklaraci světohybného uspořádání světa, jež je z podstaty věci nadřazeno hodnotám vestfálského systému hodnot či liberálního internacionalismu a není s nimi slučitelné. Pokud jim máme porozumět, musíme do jisté míry využít i náboženského slovníku, jehož se konkurenční strany dovolávají.

114/ Viz Roxanne L. Euben; Muhammad Qasim Zaman (eds.), *Princeton Readings in Islamist Thought. Texts and Contexts from al-Banna to Bin Laden*, Princeton University Press, Princeton 2009, str. 49–53.

propadl cizí nadvládě a vnitřnímu morálnímu úpadku, vyhlásil, že nastala chvíle obrození.

Západ, „dlouho oslnivý díky dokonalosti svého vědeckého poznání, ... je nyní zruinovaný a v úpadku,“ tvrdil. „Jeho základy se drojí, jeho instituce a vůdčí zásady se rozpadají.“ Západní mocnosti ztratily kontrolu nad uspořádáním světa, které samy ustanovily: „Jejich kongresy ztroskotávají, jejich dohody se porušují, z jejich smluv jsou cáry.“ Společnost národů, založená s cílem zachovávat mír, je pouhý „přelud“. V zásadě al-Banná tvrdil – i když odlišnými slovy –, že vestfálský světový řád ztratil legitimitu i moc, a výslovně prohlášoval, že nastává příležitost ustavit nový světový řád, opřený o islám: „cesta islámu byla vyzkoušena,“ napsal, a „historie potvrdila, že je spolehlivá“. Pokud by se společnost zasvětila „naprostému a všezahrnujícímu“ obnovení původních zásad islámu a vybudování onoho společenského pořádku, který je předepsán v Koránu, „podpoří nás celý islámský národ“, tedy muslimové na celém světě, a výsledkem bude nejprve „arabská jednota“ a poté „jednota islámu“.¹¹⁵

Jaký vztah by měl obnovený islámský řád světa k modernímu mezinárodnímu systému států? Pravý muslim, tvrdil al-Banná, zachovává věrnost mnoha navzájem se překrývajícím sférám; na jejich vrcholu však stojí jednotný islámský systém, který do sebe nakonec obsáhne celý svět. Jeho první vlastní je „konkrétní země“, „následně se rozpíná na ostatní islámské země, protože všechny jsou pro muslima otčinou a domovem“, následuje „islámská říše“ po vzoru oné, již vybudovali zbožní předkové, neboť „muslim bude před Bohem dotázán“, co vykonal „pro její obnovu“. Poslední kruh obepínal celou zeměkouli: „Nato se muslimova otčina rozepne tak, že pojme celý svět. Což neslyšíte Boží slova (on je pozhnaný a všemohoucí!): „Bojujte proti nim, dokud neustane útisk a všechno uctívání bude jen Boží?“¹¹⁶

Všude, kde to bude možné, se tento boj povede postupně a v míru. Pokud se nemuslimové nestavějí vůči hnutí nepřátelsky a zachovávají mu náležitou úctu, rané Muslimské bratrstvo radilo je „chránit“

115/ Hassan al-Banna, „Toward the Light“, v: *tamtéž*, str. 58–59.

116/ *Tamtéž*, str. 61–62.

a dodržovat „umírněnost a hlubokou spravedlnost“. S cizinci se mělo zacházet „v míru a přízni, jen když si počínají spravedlivě a upřímně“. Je proto „čirým výmyslem“ tvrdit, že zavedení „islámských institucí do moderního života způsobí ochlazení mezi námi a západními národy“.¹¹⁷

Do jaké míry byla umírněnost, k níž al-Banná radil, čistě taktickou záležitostí ve snaze nalézt příznivé přijetí ve světě, v němž stále ještě vládly západní mocnosti? Do jaké míry džihádistická rétorika kalkulovala s tím, aby mu zajistila podporu v tradičních islamistických kruzích? Roku 1949 se al-Banná stal obětí atentátu a nebylo mu dopřáno podrobně vysvětlit, jak smířit revoluční ambice svého plánu na proměnu světa s principy tolerance a transcivilizačního přátelství, ke kterým se hlásil.

Al-Bannův text obsahuje naznačené nejasnosti. Od té doby je však celá řada islamistických intelektuálů a hnutí vyřešila ve prospěch fundamentálního odmítnutí pluralismu a sekulárního mezinárodního řádu. Možná nejerudovanější a nejvlivnější verzi tohoto názoru zformuloval náboženský učenec a ideolog Muslimského bratrstva Sajjid Qutb. Roku 1964 – v době, kdy byl vězněn pro údajnou účast na spiknutí s cílem zavraždit egyptského prezidenta Násira – napsal knihu *Milníky na cestě*, v níž vyhlásil válku zavedenému světovému řádu. Kniha se stala zakládajícím textem moderního islamismu.

Podle Qutbova názoru islám představuje univerzální systém, jenž poskytuje jedinou skutečnou svobodu, totiž svobodu od nadvlády jiných lidí, lidmi smyšlených nauk nebo od „příslušnosti k území, barvy pleti, jazyka a hnusných regionálních nebo národních zájmů“¹¹⁸ (tedy od všech ostatních moderních forem vlády a loajality a rysů, o něž se zčásti opírá vestfálské uspořádání). Moderním posláním islámu je podle Qutba všechny tyto vazby svrhnout a nahradit je (dle jeho mínění) doslovnou a v poslední instanci globální realizací Koránu.

Celý proces má za cíl, „aby se lidstvo vymanilo zpod lidské nadvlády na zemi“. Tím se završí proces započatý úvodní vlnou islámské expanze v 7. a 8. století a stane se „základnou a výchozím bodem na

117/ *Tamtéž*, str. 68–70.

118/ Sajjid Qutb, *Milníky na cestě*, přel. Miloš Mendel, Academia, Praha 2013, str. 162.

celé zemi pro veškerý lidský rod. Ten je předmětem tohoto náboženství a země je jeho širým prostorem.“ Jako všechny utopické projekty, i tento bude ke své realizaci vyžadovat jistá extrémní opatření. Jejich výkon Qutb přiřkl ideologicky ryzímu předvoji, který zahrne všechny vlády a společnosti, jež v regionu dominují a jež Qutb nepovažoval za „islámské a legitimní“, a chopí se iniciativy při nastolování nového pořádku.¹¹⁹

Se svým ohromným vzděláním a ohnivým zápalem vyhlásil Qutb boj situaci, nad níž v soukromí lhalo mnoho muslimů: drze sekulární modernitě a nejednotě muslimů, jak ji ratifikovalo územní urovnání na Středním východě po první světové válce. Většina jeho současníků se sice zalekla násilných metod, které obhajoval, nicméně začalo se tvořit nepočtené jádro oddaných stoupců, připomínající onen předvoj, který si sám představoval.¹²⁰

Globalizovanému a z valné části sekulárnímu světu, jenž měl za to, že se povznesl nad ideologické střety „historie“, se názory Qutba a jeho stoupců dlouho jevily natolik extrémní, že snad ani nezasluhují vážnou pozornost. Západní elity mnohdy projevují fatální nedostatek imaginace, považují zápal revolucionářů za nevysvětlitelný a myslí se, že jejich extrémní výroky jsou jistě míněny jen metaforicky nebo mají posloužit k nátlaku při vyjednávání. Pro islámské fundamentalisty však tyto názory představují pravdu, která zcela anuluje pravidla a normy vestfálského nebo jakéhokoli jiného světového pořádku. Po desítky let byly a jsou bojovým sloganem radikálů a džihádistů na Středním východě i jinde: našly odezvu u al-Káidy, Hamásu, Hizballáhu, Tálibánu, iránského teokratického režimu, „Strany osvobození“ Hizb ut-Tahrir (která je aktivní na Západě a otevřeně hájí znovuuštění chalífátu ve světě pod nadvládou islámu), nigerijské Boko Haram, syrské extremistické milice Džabhat an-Nusrá a u Islámského státu v Iráku a Levantě, který v polovině roku 2014 zahájil významnou vojenskou ofenzivu. Představovaly útočnou nauku egyptských radikálů, kteří roku 1981 spáchali atentát na prezidenta Anvara as-Sádáta, ocejchovaného

119/ *Tamtéž*, str. 176, 191, 206, 257.

120/ Výklad vývoje od Qutba po bin Ládina nabízí Lawrence Wright, *The Looming Tower. Al-Qaeda and the Road to 9/11*, Random House, New York 2006.

za zrádce kvůli uzavření míru s Izraelem, přičemž se odvolávali na „zanedbávanou povinnost“ džihádu. Sádáta vinili ze dvou herezí, totiž z uznání právní existence židovského státu a z toho, že tím podle jejich názoru postoupil zemi, jež je historicky považována za muslimskou, nemuslimskému lidu.

Tento myšlenkový okruh představuje takřka diametrální protiklad vestfálského světového uspořádání. Podle puristické verze islamismu je vyloučeno, aby byl stát východiskem mezinárodního systému, protože státy jsou sekulární, a tedy nelegitimní; maximálně mohou dosáhnout provizorní role v rámci vývoje směřujícího k rozsáhlejší náboženské entitě. Nevměšování do vnitřních záležitostí cizích zemí se nemůže uplatnit jako princip vládnutí, protože lojalita k národu představuje odchylku od pravé víry a džihádisté jsou povinni podrobit *dár al-dharb* neboli svět nevěřících proměně. Hlavním principem tohoto pojetí světového řádu není stabilita, ale čistota.

Arabské jaro a syrské kataklyzma

Arabské jaro, jež započalo koncem roku 2010, probudilo na okamžik naděje, že nová reformistická vlna zbavuje obě svářející se regionální síly – tedy autokracii a džihád – jejich dosavadní relevance. Nepokojům a převratům v Tunisku a Egyptě se u západní politické reprezentace a v médiích dostalo nadšeného přijetí jakožto mladistvé regionální revoluce ve jménu principů liberální demokracie. Spojené státy oficiálně zaštitily požadavky protestujících jako nezadatelné volání po „svobodě“, „svobodných a spravedlivých volbách“, „zastupitelské vládě“ a „skutečné demokracii“, kterou je nutné chránit a přivést k úspěchu.¹²¹ Jak se ale ukázalo po zhroucení autokratických režimů, cesta vedoucí k demokracii měla být spletitá a plná úzkostí.

Řada západních pozorovatelů si vyložila egyptské demonstrace na

121/ Barack Obama na společné tiskové konferenci s kanadským premiérem Harperem 4. února 2011; rozhovor s televizní stanicí Fox News 6. února 2011; vyjádření prezidenta Baracka Obamy k situaci v Egyptě 10. února 2011; vyjádření egyptského prezidenta z 11. února 2011.

náměstí Tahrír jako potvrzení argumentu, že svět měl dříve poskytnout podporu nějaké alternativě vůči autokracii. Skutečný problém však tkvěl v něčem jiném: Spojené státy měly potíže najít elementy, z nichž by bylo možné poskládat pluralitní instituce nebo vybrat reprezentanty odhodlané k jejich zapojení. (Proto někteří příslušnou hranici táhli mezi civilní a vojenskou vládou a raději podporovali zcela nedemokratické Muslimské bratrstvo.) Demokratické naděje, jež Amerika do regionu vkládala a k nimž se přihlásily prezidentské administrativy obou politických stran, vedly k působivým projevům amerického idealismu. Koncept podpory demokracie se však mnohdy ocitl v kolizi s nezbytnými nároky bezpečnosti. Angažovaní stoupenci demokracie nedokázali snadno identifikovat vůdčí osobnosti, které chápou nezbytnost demokracie jinak než jako prostředek k vlastnímu dosažení moci. Současně ale obháječi strategických nároků nedokázali prokázat, jak by se etablované režimy mohly kdy vyvinout demokratickým nebo alespoň reformistickým směrem. Demokratizační přístup nedokázal napravit vakuum, které se při sledování jeho cílů otvíralo, a strategický přístup byl handicapován rigiditou existujících institucí.

Arabské jaro započalo jako povstání nové generace, toužící po liberální demokracii. Brzy však bylo odsunuto stranou, rozehnáno nebo zcela potlačeno. Nadšení se převrátilo v paralýzu. Ukázalo se, že existující politické síly, ukotvené po celé zemi v armádě a v náboženství, jsou silnější a lépe organizované než středostavovské vrstvy, jež demonstrovaly za demokratické principy na náměstí Tahrír. Prakticky vzato bylo arabské jaro spíše důkazem než překonáním vnitřních rozporů arabsko-islámského světa i politických metod, jež mají tyto rozpory vyřešit.

Často uváděné počáteční heslo arabského jara – „Lidé chtějí, aby režim padl“ – ponechávalo otevřeno, jak přesně vymezit lid a čím budou nahrazené úřady vystřídány. Volání původních demonstrantů arabského jara po otevřené politice a ekonomice bylo přehlušeno násilným střetem mezi autoritářstvím, jež má záštitu v armádě, a islamistickou ideologií.

Původně nadšení demonstranti z náměstí Tahrír, vyznávající kosmopolitní a demokratické hodnoty, se nakonec nestali dědici revoluce.

Elektronická sociální média sice usnadňují pořádání demonstrací schopných svrhnout daný režim, avšak schopnost svolat lidi na náměstí je něco jiného než vybudovat nové státní instituce. V mocenském vakuu, jež následuje po počátečních úspěších demonstrantů, se ve výhodné pozici ke zformování výsledku často ocitnou frakce etablované již v době před povstáním. Nad původními povstaleckými hesly zvítězilo pokušení posílit jednotu sloučením nacionalismu s fundamentalismem.

Do funkce prezidenta, o níž Muslimské bratrstvo během opojných dnů demonstrací na náměstí Tahrír prohlásilo, že o ni nebude usilovat, byl roku 2012 s podporou koalice ještě radikálněji fundamentalistických uskupení zvolen předák Bratrstva Muhammad Mursí. Jakmile se islamistická vláda ocitla u moci, soustředila se na institucionalizaci svého vlivu, zajišťovanou tak, že vládní aparát předstíral nevšimavost, zatímco stoupenci Bratrstva zahájili kampaň zastrahování a pronásledování žen, menšin a disidentů. Rozhodnutí armády svrhnout tuto vládu a vyhlásit nový začátek politického procesu nakonec přivítaly dokonce i sekulárně demokratické kruhy, nyní vytlačené na okraj.

Zkušenost egyptského vývoje nadhazuje problém humanitární zahraniční politiky. Ta se od tradiční zahraniční politiky liší tím, že koncept národního zájmu či mocenské rovnováhy kritizuje jakožto odtržený od morální dimenze. Své oprávnění nehledá v překonání strategické hrozby, ale v odstranění situace, již považuje za narušení univerzálních principů spravedlnosti. V hodnotách a cílech zahraniční politiky tohoto stříhu se odráží jeden zcela směrodatný aspekt americké tradice. Pokud je ale praktikována jako hlavní operativní koncepce americké strategie, pak s sebou přináší vlastní dilemata. Cítí se Amerika povinna podpořit každé lidové povstání proti jakékoli nedemokratické vládě včetně těch, jež doposud považovala za významné pro zachování mezinárodního systému? Je každá demonstrace z podstaty věci demokratická? Je Saúdská Arábie naším spojencem jen do té doby, dokud na jejím území nepropuknou demonstrace? Příspěvek Spojených států k arabskému jaru spočíval v podstatné míře v tom, že Amerika odsoudila, zbavovala vlivu nebo pomáhala svrhnout vlády, jež považovala za autokratické, a to včetně vlády Egypta, která do

té doby představovala ceněného spojence. Pro některé tradičně spřátelené vlády, například saúdskoarabskou, však ústřední poselství celé série událostí spočívalo v hrozbě, že je Amerika nechá na holičkách, nikoli v předestření výhod liberálních reforem.

Západní tradice si žádá, abychom podpořili demokratické instituce a svobodné volby. Žádný prezident, který by ignoroval tento hluboce vštípený aspekt amerického morálního podniku, nemůže počítat s trvalou podporou amerického lidu. Jestliže se ale uplatňuje ve prospěch uskupení, jež považují demokracii za totožnou s plebiscitem o nastolení dominantního náboženství a tento krok následně považují za definitivní, může se snadno stát, že z obhajoby voleb vzejde jen jedno jejich demokratické provedení. V Káhiře byl nyní znovunastolen vojenský režim a Spojené státy se opět ocitají před stále nevyřešeným dilematem mezi bezpečnostními zájmy na jedné straně a důležitostí podpory humánní a legitimní vlády na druhé. Také se zdá, že zde hraje roli náležité načasování: Do jaké míry je vhodné ohrožovat bezpečnostní zájmy kvůli výsledkům teoretického vývoje? Obě složky mají svůj význam. Pokud začneme opomíjet demokratickou budoucnost – tedy za předpokladu, že víme, jak určovat její směr –, nese to s sebou dlouhodobá rizika. Pokud opomíjením bezpečnostního aspektu začneme zanedbávat současnost, pak hrozí okamžitá katastrofa. Přesně na tomto rozlišení visí rozdíl mezi tradicionalisty a aktivisty, a kdykoli se naznačený problém vynoří, musí státník oba ohledy vyvážit. Některé události – například genocida – jsou tak hrůzné, že se váha úvah nakloní na stranu intervence i bez ohledu na požadavky strategie. Pravidlem však je, že dlouhodobě udržitelný přístup bude obsahovat směs realismu a idealismu, v americké diskusi často považovaných za neslučitelné protiklady.

Syrská revoluce se na počátku jevila jako repríza egyptské vlny nepokojů na náměstí Tahrír. Zatímco ale egyptské hnutí dokázalo své hlavní síly sjednotit, v Sýrii vyplula na povrch stará napětí a probudila tisíciletý konflikt mezi šíity a sunnity. Vzhledem k demografické komplexitě Sýrie do sebe občanská válka vtáhla další etnické a náboženské skupiny, přičemž všechny byly historickou zkušeností vedeny k názoru, že svůj osud zásadně nemohou svěřit rozhodování jiných. Do

konfliktu se vložily i vnější mocnosti, začaly se množit případy válečných zločinů a přeživší se uchýlovali do etnických a konfesních enkláv.

V americké veřejné diskusi bylo povstání proti Bašáru al-Asadovi líčeno jako analogické se svržením Husního Mubáraka a vydáváno za zápas o demokracii. Čekalo se, že v důsledku událostí bude Asadova vláda svržena a nahrazena demokratickou koaliční vládou, otevřenou nejrůznějším skupinám. Toto stanovisko zformuloval prezident Obama v srpnu 2011, kdy Asada veřejně vyzval k odstoupení, jímž by syrskému lidu umožnil domoci se svých univerzálních práv:

„O budoucnosti Sýrie musí rozhodnout její lid; v cestě mu však stojí prezident Bašár al-Asad. Jeho výzvy k dialogu a reformě znějí dutě, jestliže současně vězní, mučí a vraždí vlastní občany. Dlouhodobě říkáme, že prezident Asad musí buď provést demokratickou transformaci, nebo ustoupit z cesty. Vůdcem změn se nestal. Nyní nastal čas, aby prezident Asad v zájmu syrského lidu odstoupil.“¹²²

Předpokládalo se, že toto prohlášení zmobilizuje domácí protiasadovskou opozici a podnítl mezinárodní tlak na jeho abdikaci.

Spojené státy proto usilovaly o „politické řešení“ prostřednictvím OSN, založené na tom, že bude Asad zbaven moci a vznikne koaliční vláda. Když ostatní členové Rady bezpečnosti s právem veta odmítli podpořit tento navržený krok nebo společná vojenská opatření a když se ukázalo, že ozbrojená opozice, jež se uvnitř Sýrie nakonec objevila, neobsahuje žádné zřetelnější demokratické či umírněné složky, reakcí byla konsternace.

Konflikt se už v té době zdaleka netočil jen kolem Asadova setrvávání či odchodu. Z pohledu hlavních aktérů konfliktu se rozhodující problémy ukazovaly podstatně jinde, než kam je kladla americká diskuse. Z hlediska hlavních syrských a regionálních hráčů se válka nevedla o demokracii, ale o vítězství. Demokracie je zajímala jedině potud, pokud mohla vynést k moci jejich vlastní uskupení; nikdo

122/ Vyjádření amerického prezidenta k situaci v Sýrii 18. srpna 2011, dostupné na <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/08/18/statement-president-obama-situation-syria>.

nestál o systém, který by jejich vlastní straně nezaručoval kontrolu nad politickým aparátem. Válka vedená čistě kvůli obhajobě lidských práv a bez ohledu na geostrategický či geonáboženský výsledek byla pro naprostou většinu bojujících stran zcela nepředstavitelná. Konflikt, jak jej vnímaly ony, se nevedl mezi diktátorem a demokratickými silami, nýbrž vedly jej mezi sebou konkurenční syrské sekty a jejich regionální zaštitovatelé. Z tohoto úhlu pohledu měl výsledek války rozhodnout o tom, které z významných syrských sekt se podaří získat vůči ostatním navrch a mít pod kontrolou pozůstatky syrského státu. Ve prospěch svých kandidátů lily regionální mocnosti do Sýrie zbraně, peníze i logistickou podporu: Saúdská Arábie a státy Perského zálivu to činily pro sunnitská uskupení, Írán prostřednictvím Hizballáhu podporoval Asada. Vývoj bojové situace se začal ocitat ve slepé uličce, a válka proto začala využívat stále radikálnějších útvarů a taktických postupů, propadla všudypřítomné brutalitě a zcela potírala základní lidská práva.

Současně začal konflikt překreslovat politickou konfiguraci Sýrie a možná i celého regionu. Syrští Kurdové vytvořili u tureckých hranic autonomní jednotku, která možná časem splyne s kurdským autonomním celkem v Iráku. Pospolitosti drúzů a křesťanů v obavách z toho, že se zopakují represálie, které je postihly v Egyptě ze strany Muslimského bratrstva, se k možnosti změny syrského režimu stavěly jen zdráhavě nebo se stáhly do autonomních komunit. Džihádistický Islámský stát se rozhodl na území odštěpeném od Sýrie a západního Iráku, kde už Damašek a Bagdád nedokázaly prosazovat svou vůli, vybudovat chalífát.

Hlavní válčící strany se samy viděly jako součást bitvy o přežití, nebo dokonce – podle některých džihádistických sil – součást předzvěsti apokalypsy. Když se Spojené státy rozhodly nevstoupit do konfliktu přímo a preferovat jednu ze stran, válčící strany usoudily, že k tomu Amerika buď má nějakou postranní pohnutku, kterou obratně skrývá (snad vyhlídku na dohodu s Íránem?), anebo nedokáže vnímat nároky středovýchodní mocenské rovnováhy. Tyto rozpory vyvrcholily v roce 2013, kdy Saúdská Arábie odmítla obsadit rotující místo v Radě bezpečnosti OSN s vysvětlením, že pokud se tradiční arbitři řádu rozhodli nečinně přihlížet, zvolí země vlastní metody.

Když se USA obrátily na svět s výzvou, aby ctil demokratické naděje a prosazoval mezinárodní zákaz užití chemických zbraní, jiné velmoci – konkrétně Rusko a Čína – to odmítly s poukazem na vestfálský princip nevměšování. Lidová povstání v Tunisku, Egyptě, Libyi, Mali, Bahrajnu a Sýrii vnímaly především optikou vlastní regionální stability a postoje vlastní muslimské populace s vlastním potenciálem neklidu. Věděly, že ti nejschopnější a nejodatnější sunnitští bojovníci jsou otevřenými stoupenci džihádu ve spojení s al-Káidou (respektive se jich – což je případ Islámského státu – al-Káida zřekla kvůli brutální taktice, kterou dokonce i ona považovala za extrémní), a k možnosti jednoznačného vítězství Asadových protivníků se stavěly s obavami. Čína naznačila, že na výsledku dění v Sýrii nemá žádný zvláštní zájem, pouze chce, aby o něm rozhodl „syrský lid“, a ne cizí síly. Rusko, jež je oficiálním spojencem Sýrie, mělo zájem na tom, aby se udržela Asadova vláda, a do jisté míry i na tom, aby se zachovala Sýrie jako jednotný stát. Za absence mezinárodního konsenzu a při roztržiténosti syrské opozice došlo k tomu, že povstání započaté ve jménu demokratických hodnot zdegenerovalo v jednu z největších humanitárních katastrof nastupujícího 21. století a odstartovalo hroucení regionálního pořádku.¹²³

Pohromu mohl odvrátit či alespoň omezit funkční regionální nebo mezinárodní systém bezpečnosti. Ukázalo se však, že představy o národním zájmu jsou příliš odlišné a cena, již by bylo nutno zaplatit za stabilizaci, je příliš velká. Masivní zásah zvenčí hned v počáteční fázi nejspíš mohl svářející se strany přimět ke klidu, nicméně vyžadoval by následně dlouhodobou a podstatnou vojenskou přítomnost – což pro Spojené státy, jež se sotva vymanily z Iráku a Afghánistánu, nepřipadalo v úvahu, alespoň ne bez významného přispění dalších zemí. Kdyby panoval politický konsenzus v Iráku, možná by se konflikt zarazil na syrských hranicích – ale tomu bránily sektářské tendence bagdádské vlády a jejích regionálních spojenců. Jinou možností bylo zbrojní embargo, uvalené mezinárodním společenstvím na Sýrii a džihádistické

123/ Mariam Karouny, „Apocalyptic Prophecies Drive Both Sides to Syrian Battle for End of Time“, agentura Reuters, 1. dubna 2014.

milice – ale tomu zabránila vzájemná neslučitelnost cílů stálých členů Rady bezpečnosti. Pokud řádu nelze dosáhnout obecnou shodou ani jej vnutit silou, pak nelze jinak než jej za cenu katastrof a nelidskostí ukout ze zkušenosti chaosu.

Palestinská otázka a mezinárodní uspořádání

Vprostřed všech těchto středovýchodních otřesů probíhal – někdy jen v záškubech, někdy souvisle a soustředěně – mírový proces s cílem ukončit výbušnou arabsko-izraelskou konfrontaci, trvající už desítky let. V jejím rámci došlo ke čtyřem válkám a k desítkám či stovkám nekonvenčních vojenských akcí. Dovolávají se jí ve svých bojových výzvách všechny islámské a džihádistické skupiny. Existence Izraele a jeho mimořádná vojenská připravenost jsou v celém arabském světě pocíťovány jako ponižující. Doktrinální závazek nikdy se nevzdat jednou dobytého území způsobuje, že se sám fakt koexistence s Izraelem mnohým jeví nikoli jako smíření s realitou, ale jako zavržení víry.

Málokteré téma budí takové vášně jako otázka, jak smířit nárok Izraele na vlastní zajištění a zachování identity, úsilí Palestinců o správnou autonomii a pokusy sousedících arabských vlád vytyčit politický přístup, jenž je slučitelný s jejich pohledem na závazky k historii a náboženství. Zúčastněné strany proputovaly trýznivou cestu – od odmítání a války ke zdráhavě akceptované koexistenci, zpravidla na bázi příměří – vstříc nejisté budoucnosti. Nebylo by snadné najít další problematiku, která na sebe v USA upoutala tak soustředěný zájem a vyžádala si tak intenzivní pozornost amerických prezidentů.

Ve hře je celá série aspektů a ke každému existuje rozsáhlá sekundární literatura. Za desítky let přerušovaného vyjednávání k nim strany sporu vypracovaly podrobné analýzy. Na následujících řádcích se budu věnovat jen jednomu hledisku, totiž střetu koncepcí mírového uspořádání, k nimž se vyjednaváči hlásí.

Dvě generace Arabů vyrostly v přesvědčení, že Stát Izrael je neoprávněným uchvatitelem muslimského dědictví. V roce 1947 arabské země odmítly plán OSN, podle něhož se britský mandát pro Palestinu